

РЕЦЕНЗИЯ

За присъждане на образователната и научна степен „Доктор“ в професионално направление 3.1. ”Социология, антропология и науки за културата”, ДП „Антропология“

Тема: „Консенсус, културно знание и групова култура в пермакултурна общност“

Автор: Виолета Веселинова Илиева, докторант Нов български университет,
научен ръководител доц. д-р Харалан Александров

От доц. д-р Меглена Иванова Златкова, катедра „Етнология“, Философско-исторически факултет на ПУ „Паисий Хилендарски“

Със заповед 3-РК-115 / 27.01.2022 г. на Ректора на Нов български университет съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема „Консенсус, културно знание и групова култура в пермакултурна общност“ за придобиване на образователната и научна степен ‘доктор’ от Виолета Веселинова Илиева.

Дисертационният труд е 199 страници, без приложения, с включена библиография.

1. Значимост на изследвания проблем в научно и научно-приложно отношение

В дисертацията си Виолета Николова изследва значимо проблемно поле в областта на социалните взаимодействия, каквото е процеса на постигане на консенсус в организацията на една специфична, определена като „иманентна пермакултурна общност“. По този начин се засягат няколко сфери от социалното и хуманитарното познание, които са организирани като антроположки проблеми и са приложени интердисциплинарни методи на изследване и анализ. Взemanето на решения с консенсус в различни групи, общности и общества занимава много антрополози, в това число и Клод Леви-Строс, като най-често се изграждат модели или се описват структури и организации. Тези изследвания не засягат само

еднократни или единични случаи, а по-скоро са насочени към цялостен процес като част от социална организация на съответното общество или общност. Но повечето от тях се отнасят към по-традиционните общества или общности със сравнително прозрачна структура. След късната модерност и особено в първите години на 21 век се наблюдават все по-голяма хетерогенност и флуидност на човешките общности, което прави поетото от Виолета Николова изследователско предизвикателство не лека задача. Макар и изследваната от нея общност на име Флиърхоф да е ситуирана в Германия, тя в голяма степен е глобално проявление на стремежа на късномодерния човек към свързване в своето необвързване. Разработената изследователска методология може да се приложи и при друг тип общности или професионални организации, особено тези, които се оформиха и в условията на пандемия – създаване на нови форми на общуване, основано предимно на ценности и нагласи, транснационална солидарност и форми на активизъм и опозиция на корпоративния дух на средни или големи фирми.

От тази гледна точка, още в началото ще отбележа, че изследването има приносен характер и по отношение на методологията – интердисциплинарност между антропология и психология при изследване на ситуативни общности и организационна култура, и като описание на опитите на членовете на една постмодерна по своята същност общност да „правят общество“ с колебанията, успехите и неуспехите на този сложен процес на постигане на консенсус. Изводите от дисертацията ѝ могат да се приложат и при изследване на други общности или пък на общности от същия тип, но на други места.

Именно разкриването на потенциала на този тип групи, чиито членове са и свързани, но и не-свързани да вземат решения и да имат общи действия, макар и в микрообщност, може да послужи и при изучаването на по-големи групи на съвременните общества, връхлитани от кризи които „идват от бъдещето“ и ситуации на постоянна несигурност, която изисква вземане на решения за справяне с нови ситуации.

Интердисциплинарността на дисертационния труд е последователно прокарана както в начина на формулиране на хипотезата и изследователския въпрос, така и в описанието на терена, представянето на данните, анализите, обобщенията и резултатите. Подчертавам интердисциплинарността, защото подходите на антропологията и психологията, прилагани към изследване на групи и общности, могат да си сътрудничат, но могат да влезнат в противоречие, идващо

от напрежението на изследване на човека с приоритет на неговата индивидуалност или във взаимодействието му с другите. Тук бих открила антроположката чувствителност на докторантката, академичната подготовка и вниманието към терена, които ѝ помагат и при прилагане на психо-социалния метод, чрез който се изградят модели.

2. Точно формулирани цели и задачи на дисертацията

Основната цел на дисертацията е: „да идентифицира и опише онези умения и форми на културно знание, които служат за поддържането на консенсусен организационен модел в общността Флиърхоф“ (13 стр.), като са формулирани и девет задачи, които структурират работния процес по дисертацията и очертават структурата ѝ. Задачите съответстват на начина на поставяне на целта. Стратегията на научното изследване е с предварителна хипотеза, а именно: „че изграждането на консенсус е ефективно тогава, когато е подкрепено от културно знание и взаимодействия с определена групова култура“ (14 стр.), като са изведени и пет предпоставки, които проблематизират пет аспекта на взаимовръзките между понятията консенсус, културно знание и групова култура. Изграден е и теоретичен модел.

В тази хипотеза още от самото начало се очертава като проблематично за изследване концептуализирането на културата в понятията „културното знание“ и „групова култура“, поради трудностите при дефиниране на „култура“, а и поради това, че самите членове на общността са хетерогенни и не винаги успяват да формират единна култура. Самата тя пише, че: „Категоризацията на общността във вече познатите категории е малко проблематична, тъй като някои нейни характеристики се променят в синхрон с груповата идентичност (стр 88)“. Оттук са проблематизирани и понятията „общност“ и „група“, за да се изясни какъв точно е обектът на изследване, а именно „иманентната общност Флиърхоф“.

Напрежението между подходите на докторантката като „антрополог“ и „социален психолог“ се изразява в постоянното „съпротивление“ на терена да бъде представен чрез статична структура или предварително зададени категории, защото самите социални отношения са динамични. Този ефект не се дължи на неумението на един млад учен да прави интердисциплинарни изследвания, а на дисциплинарните граници, които колкото и да пропускливи, все още поставят разделение между отделните науки за човека. В хода

на анализа, обаче, както и в изводите в самия край на дисертацията Виолета Илиева успява точно чрез антроположкия си усет да разбере и опише тази група като динамична и изграждането на групова култура като съответна на конкретната ситуация на микрообщността и спецификата на нейните членове. Макар и да споделят общи базови ценности, членовете на общността са и анархистично, дори алиенистично настроени и някои от тях лесно напускат групата. Може да се отбележи като приносно за антроположкия подход, че е изведен и афективен пласт на вземането на решения.

Изводите съответстват на направените анализи и представените теренни данни. Последователно е приложена избраната научна стратегия и се проследяват кои от предварителните предпоставки за хипотезата са се потвърдили и за кои не е събрана достатъчно информация или пък предпоставките са били неточни, което е един много добър научен резултат.

Смятам, че докторантката коректно изследва и анализира научния си проблем и изводите и обобщенията съответстват на зададените цели и задачи и избрана методология.

Структурата на дисертацията отразява поставените цели и задачи и се състои от увод, пет глави и заключение. В Увода са представени целите, задачите и обекта на изследване. В първа глава „Консенсусен модел на взимане на решения“ се дискутират изследвания от политически, социални и др. науки, като се извеждат основните принципи на консенсусните решения. Във втора глава „Литературни данни“ се реферират изследвания, които обогатяват този модел с данни за специфики на групи, идеология и ценности. В третата глава „Теория и метод“ се прави връзката между съдържанието на първите две, но с оглед на специфичния изследователски обект на докторантката и нейното собствено теренно изследване, която глава бих определила като приносна. Самото изследване е представено в петата част, която е и най-приносната. Изводите и обобщенията са представени в Заключение и Литература.

3. Доказателства, че дисертационният труд е разработен самостоятелно

Макар и да няма приложения с теренни материали, списък със събеседници, карти и др., в дисертационния труд са вплетени като аргументи и основа за анализ записаните наблюдения както от включеното наблюдение, така и от дистанционно

провежданите разговори, което е оригинален принос на докторантката. Докторантката е посочила, че има архив от снимки и аудиозаписи, но те не са включени в текста. Реферирани са идеи на множество автори, но те са коректно цитирани и интерпретирани с оглед на изследователската задача на дисертацията.

3. Степен на познаване на състоянието на проблема и съответствие на използваната литература

Библиографията към дисертационния труд съдържа 136 заглавия, 135 от които на английски език. Реферирани са и са използвани за разработване на теоретичен модел автори и изследвания от различните социални науки, свързани както с полетата на политическото, на икономическото, на организационния живот, така и на психологията и антропологията. Самата авторка посочва, че няма много изследвания на подобни групи, а и целта ѝ не е да прави сравнително изследване. Може би би било добре в актуалността на проблематиката да се включат и млади български изследователи като, например, Атанаска Станчева и Анелия Манова, които се занимават с Ню Ейдж и еко общности и правят много интересни описания на подобни процеси. Бих отбелязала, че удачно използва идеите на Фредерик Бард за култура, граници и идентичности, които правят връзката между консенсус, културно знание и групова култура, като по този начин се обосновава и подходът, и обхващат на понятието, както и аналитичният потенциал за изследване на организация на група и вътрешногрупови взаимодействия. Трябва да се отбележи коректността при цитирането и реферирането на идеи на други автори.

4. Наличие на обоснован и разработен теоретичен модел на изследването

Както имах възможност вече да отбележа, структурата на дисертацията е с предварителна хипотеза и теоретичен модел, който отговаря на темата на дисертацията и проблематизира връзката между основните понятия на изследването и задава структура на анализа на теренните данни.

5. Съответствие на избраната методология и методика на изследване с поставената цел и задачи на дисертационния труд

Теоретичният модел е неизменна част от цялостната методология на изследването. Докторантката отделя една част от дисертацията „Теория и метод“ в която обосновава не само избраната научна стратегия, но и инструментализирането на термини и понятия и организиране и анализиране на терена. В тази глава е обосновано и съчетанието на методи като етнографски – включено наблюдение и интервюта – с една активистка изследователска позиция, при която антропологът е въввлечен в живота на групата (в случая като доброволец в общността). Тъй като няма абсолютно независимо и обективно изследване в социалните науки, Виолета Илиева коректно отбелязва, че тя също оказва влияние върху общността и описва спазването на изследователската етика в конкретната ситуация. Трябва да се отбележи и адекватното документиране на терена чрез метода на теренния, наречена от нея „рефлексивен“ дневник, който е много подходящ за ситуацията и ролята, която антропологът има в общността.

Методите за анализ на данните произтичат от целите, задачите и теоретичния модел на дисертацията и са адекватни на теренните материали. От една страна, се използва подходът за анализ на културата на малките групи, каквато е изследваната, от друга страна, психо-социалният метод за изследване на групови динамики. В дисертацията се посочва какви видове теренни материали са събрани от работата в общността и „от далеч“, но те не са описани или поне изброени. Смятам, че дисертацията само би спечелила, ако бяха приложени и визуалните данни, които да допълнят описания на общността, дистанциите или близостта между членовете или аспекти от тяхната динамика. Докторантката е избрала да преразкаже цитатите от изказвания на нейните събеседници, което е добър избор с оглед на това, че е провела терена си на чужд език, а пише на български. Това придава голяма живост и плътност на текста, а е и допълнителен аналитичен ресурс. Аз лично като антрополог очаквах да има повече плътно описание на общността, както е заложено с целта – да се опише процеса на вземане на решения. Това не го казвам като критика, защото вероятно е направено в рефлексивния дневник, но за бъдещи публикации е добре да се покаже и на читателите.

Описание на приносите:

Докторантката е посочила 4 приноса, които бих обособила в три аспекта.

Като научен принос бих открила, че е направено пряко и дистанционно тригодишно наблюдение на малка пермакултурна общност в Германия с акцент

най-вече върху процеса на консенсусно вземане на решения и ролята и значението на културното знание и споделените ценности и нагласи при вземането на решения в рамките на интенционална общност. Разработена е и интердисциплинарна методология, която да отчита както характеристиките на групата или общността, така и индивидуалните особености на членовете, флуидността и нетрайността на тези групи. Дисертационното изследване обогатява науката с нов и авторски теренен материал и анализ на данните.

Разработени са интердисциплинарен теоретичен модел и методология за теренно изследване на процесите на културно творчество, достигане до консенсус и прояви на културно знание в една малка общност.

Резултатите от научното ѝ изследване могат да се приложат и при изследване на други подобни феномени на малки интенционални общности, които ще помогнат за разбирането на съвременните сложни общества и транснационални групи.

Като обобщение ще повторя, че докторантката показва солидна академична подготовка и умения за научно изследване. Тя има не само задълбочени знания в областта на изследваната проблематика, но и е талантлив антрополог с умения за анализ и увлекателно представяне на терена си. Докторантката аргументира своята позиция на антрополог в изследването като коректно и авторефлексивно на всеки етап от представяне на терена тя се ситуира в него чрез методите, които използва, макар че подходът ѝ предполага интердисциплинарност както на методите, така и на анализите и изводите. В заключението много по-добре от увода аргументира изборите си. Тъй като тя самостоятелно е осъществила два терена след общността в Германия, приносите са авторски. Дисертационният труд отговаря на изискванията на ЗРАС и правилниците за приложението му и на критериите за докторска програма по антропология.

Авторефератът коректно отразява съдържанието на дисертацията.

Докторантката е публикувала една статия на английски и две статии на български език в академични периодични издания.

Не познавам лично Виолета Илиева и нямам общи публикации с нея.

Вече имах възможност да направя няколко бележки в рецензията, но те са в посока на бъдеща работа. Бих попитала докторантката в кои етапи от работата по дисертацията е срещала трудности и как е съвместявала двата подхода.

Заклучение: Като имам предвид посочените приноси и качествата на научния труд, гласувам „за“ присъждане на научната и образователна степен „доктор“ в научно направление 3.1. Социология, антропология, науки за културата на Виолета Илиева.

Дата 25 март 2022 г.

Подпис

Доц. д-р Меглена Златкова